

1958 – חובותיו של המפקד בשדה הקרב, בראי פרשת רס"ן אבינעם

מאת: סרן עידן בטונר, תובע צבאי בפרקליטות לעניינים מבצעיים, התביעה הצבאית

במהלך מבצע "קדש" (29 באוקטובר - 5 בנובמבר 1956), התעורר חשד כי מפקד פלוגת מילואים סירב לכבוש מוצב מצרי, שמוקם סמוך לשדה מוקשים. כנגד הקצין, רס"ן אבינעם, הוגש כתב אישום בעבירה של התנהגות מחפירה בקשר לפעולות צבאיות. במסגרת ההליך המשפטי דן בית הדין הצבאי בחובותיו של מפקד בשדה הקרב, ובהשלכות הכרוכות באי-עמידה בהן.

הרקע העובדתי

בסוף חודש אוקטובר 1956, בעיצומו של מבצע "קדש", הוטלה על גדוד מילואים משימה - לטהר שדה מוקשים בין מוצבי צה"ל לבין מוצבי הצבא המצרי. אחת הפלוגות, בראשות רס"ן אבינעם שהיה מפקדה, נדרשה לכבוש מוצב צבא מצרי, שמוקם מעבר לשדה המוקשים.

הפלוגה החלה במשימתה, וכעבור זמן התקיים שיח בין מפקד הגדוד לבין מפקד הפלוגה, במסגרתו ציין האחרון מספר פעמים כי הפלוגה לא מצליחה למצוא את המוצב - וביקש לבטל את המשימה, בין השאר בשים לב לסיכון הטמון בשהייה בשטח. מפקד הגדוד דחה את הבקשות והורה לפלוגה להמשיך במשימתה. במקביל, נודע למפקד הגדוד כי מפקד הפלוגה ביקש לכאורה מפלוגה אחרת לכבוש את המוצב.

בשלב מסוים, ספגה הפלוגה הפגזות מצד האויב - ומפקד הפלוגה אמר לסובביו "אמרתי לכם, עכשיו יקטלו אתכם". מתיעודו, נראה שלאירוע היו תוצאות שליליות ביחס להתנהלות הפלוגה בקרב, הגם שבסופו של יום משימתו של צה"ל הושלמה.

ההליך המשפטי

בעקבות האירועים, ובצעד חריג ביחס לדרגתו ולמעמדו של הקצין, הועמד מפקד הפלוגה לדין, בגין עבירה של התנהגות מחפירה בקשר לפעולות צבאיות. הקצין בכך שהתחמק ממעבר בשדה המוקשים בשל פחד, איבד שליטה על יחידתו, ניסה לשכנע פלוגה אחרת לבצע את המשימה שהוטלה עליו והטריד את מפקדיו עם בקשות חוזרות ונשנות לסגת מהמשימה.

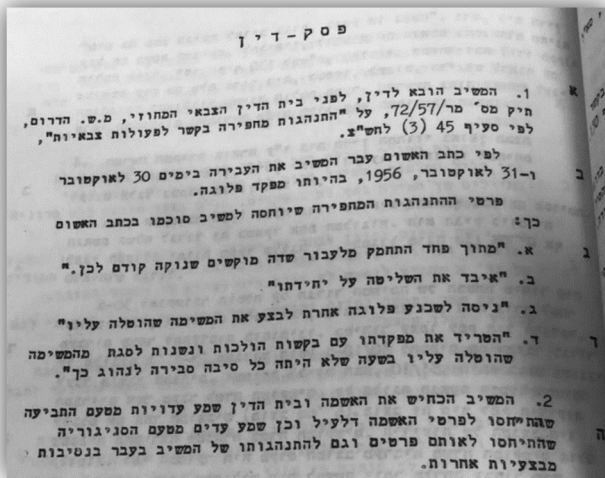
הקצין כפר באשמה והכחיש את המיוחס לו. בתום המשפט, קבע בית הדין הצבאי כי לא הוכח מעבר לכל ספק שהקצין התחמק מהמשימה וכי ניסה לשכנע אחרים לבצעה. לעומת זאת, קבע בית הדין כי הוכח שהוא איבד את השליטה על יחידתו וכי הטריד את מפקדיו בבקשות לבטל את המשימה. בית הדין הצבאי בחן את טיבם של המעשים ומצא כי הם לא עולים כדי עבירה חמורה של התנהגות מחפירה. הובהר כי עבירה זו מתאימה למקרים חמורים יותר, כדוגמת התנהגות "שיש בה ממש כניעה לאויב בגוף, בנשק או בשטח".

- (1) גנש באופן מחפיר מקום שהגנתו הופקדה בידו ;
- (2) עשה מעשה שתהליטו לאלץ או להזיז אדם שיטוש באופן מחפיר מקום שהגנתו הופקדה בידו אותו אדם או שימטור באופן מחפיר את המקום לאויב ;
- (3) באופן מחפיר מסר את נשקו לאויב או זנחו נוכח האויב, או שנהג נוכח האויב באופן מחפיר אחר ;
- (4) בא בדברים עם האויב או מסר לו ידיעות או נתן לו אות כניעה, ולא היתה לו סמכות לעשות אלה ;
- (5) עזב באופן מחפיר את המערכה שלא בפקודת מפקדו ;
- (6) מסר עצמו מרצונו לשבי האויב, או עשה מעשה אחר בכוונה ליפול בשבי האויב.

דינו --- מאסר המש עשרה שנה.

**נוסח סעיף עבירת ההתנהגות המחפירה בקשר לפעולות צבאיות –
עבירה המתאימה למקרים חמורים יותר מאשר פרשתנו**

בסופו של יום, הקצין הורשע בעבירה של התנהגות שאינה הולמת ונגזר עליו עונש של נזיפה חמורה בלבד. בפסק הדין נכתב: "אין להגיד שהנאשם הפר פקודה, אולם ודאי שהוא לא מילא אותה בצורה נאותה ובצורה ההולמת מפקד. גם בזה נכשל הנאשם וגילה חוסר בגרות פיקודית מעורבת בחוסר שליטה על המצב".

**תצלום מפסק הדין המקורי של בית-הדין הצבאי
לערעורים**

התביעה הצבאית ערערה על קולת העונש בפני בית הדין הצבאי לערעורים. במסגרת הערעור, דנו שופטי בית הדין בשאלה עקרונית - כיצד ראוי לבחון את התנהלותו של מפקד בזמן לחימה ומתי כישלון פיקודי יצדיק העמדה לדין פלילי?

בית הדין הצבאי לערעורים עמד על מאפייניו הייחודיים של שדה הקרב ועל האתגר שמציבה הלחימה בפני כל מפקד - ונדרש להעיר, כנראה לראשונה, לגבי אמת המידה החלה על מפקדים ברמת מפקד הפלוגה בהיותם בשדה הקרב, ואף לגבי התאמתם של מקרים שונים לטיפול במישור הפלילי, לעומת מקרים אחרים המתאימים לטיפול במישור המשמעותי והמנהלי בלבד.

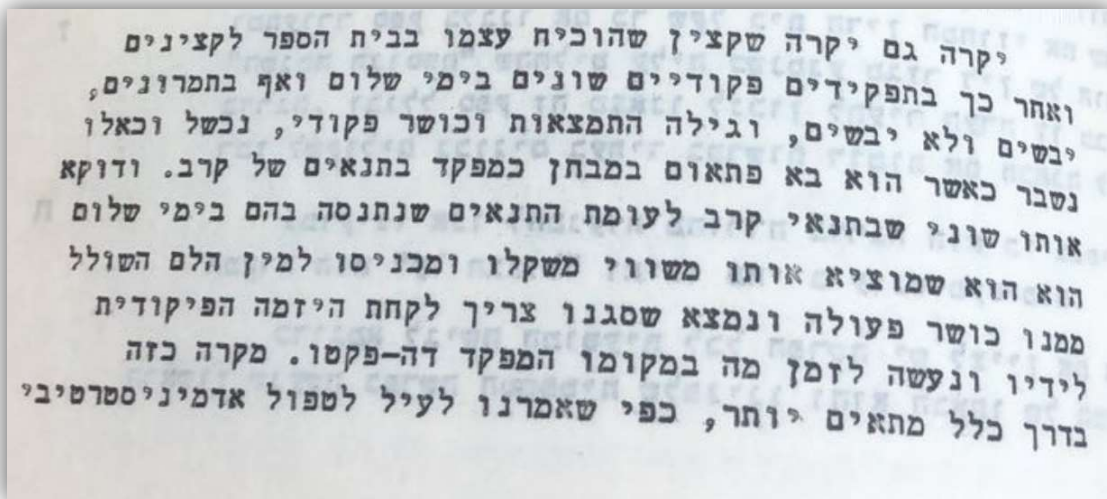
בית הדין הצבאי לערעורים הבחין בפסק דינו בין שני מצבים. המצב הראשון הוא כזה שבו מפקד, העומד במבחן שדה הקרב, נכשל בתפקידו בשל הלם שמונע ממנו כושר פעולה; מצב זה אינו מצדיק טיפול משפטי-פלילי אלא טיפול פיקודי. המצב השני הוא כזה שבו מפקד סוטה מן ההתנהגות הראויה או לא מקיים הוראה, בצורה המלמד על חוסר רצון לעשות מאמץ לשליטה עצמית; בית-הדין סבר שיש מקום לטיפול משפטי ביחס למקרים מסוג זה.

בסופו של יום, הערעור נדחה וההרשעה ומידת העונש בצידה נותרו על כנם.

חשיבות הנושא

שדה הקרב השתנה במידה ניכרת במהלך השנים, ובתוך כך גם האתגרים המבצעיים שניצבים בפני צה"ל שינו את פניהם. לצד התמורות הרבות שחלו במציאות הצבא, נותרה בעינה תפיסת היסוד כי פעולותיהם של חיילי צה"ל במצבי לחימה, כאשר נשקף סיכון ממשי לחייהם ולשלומם, צריכות להיבחן בראי תנאי המקום, השטח והזמן שמכתיבה הלחימה. מכוחה של גישה זו, קבעו בתי הדין הצבאיים שוב ושוב כי אמנם יש לאפשר מרווח טעות למפקד, הנדרש לקבל החלטות בנסיבות קשות ומורכבות ולממש את אחריותו הפיקודית בתנאי קרב, אך גם לכך יש גבול. לימים כונה מרחב פעילות ושיקול דעת זה בשם "מקדם המבצעות".

חשיבותו של המקרה נעוצה גם בעצם הדיון בגבולות הגזרה בין העולם המשפטי-פלילי לבין העולם הפיקודי-משמעותי, בכל הקשור לעבירות שנעברו במהלך לחימה. שאלות אלה נוכחות בעשייתם המקצועית של גורמי הבדיקה, החקירה ואכיפה אף בימינו אנו.

הערת בית הדין לגבי הסטנדרט המצופה מקצינים בשדה הקרב

מדוע בחרתי בנושא?

כתובע בפרקליטות לעניינים מבצעיים, אני מטפל באופן יומיומי בתיקים העוסקים בהתנהגותם ובהתנהלותם של החיילים והמפקדים בצה"ל במהלך פעילות מבצעית.

פרשתו של רס"ן אבינעם, שטופלה על ידי קודמי-קודמי בתפקידי התביעה בפרקליטות הצבאית, בעשור הראשון למדינת ישראל ולפעילות הפרקליטות הצבאית, לימדתני רבות. בעת קריאת פסק הדין והעיון בתיקים אחרים שנתקלתי בהם אגב מחקרי, ראיתי כי הדילמות המתעוררות היום, יונקות בשורשיהן מעשיית מערכת המשפט הצבאית, גם לפני עשרות שנים. ההיכרות עם ההיסטוריה המשפטית והמבצעית של צה"ל, בדגש על נקודות הממשק שבין שני התחומים, מסייעת לי אם כן במילוי תפקידי נאמנה.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- ע/31/58, **התובע הצבאי הראשי נ' רס"ן אבינעם**, קובץ פסקי דין נבחרים של בית הדין הצבאי לערעורים, 1958.